

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 9 Sayı: 43 Volume: 9 Issue: 43
Nisan 2016 April 2016
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**MİLLETLER ARASI TİCARET BAĞLAMINDA TÜRKİYE SELÇUKLULARI DEVRİNDE ÜRETİMİ
YAPILAN, İHRAÇ VE İTHAL EDİLEN TİCARET MALLARI
(TRADE MATERIALS PRODUCED, EXPORTED AND IMPORTED IN TURKISH SELJUKIANS PERIOD
IN SCOPE OF INTERNATIONAL TRADE)**

Yaşar BEDİRHAN*

Öz

Türk fetihlerinin ilk dönemlerinde meydana gelen savaşlar sonucunda çıkan genel kargaşanın geçici olarak ticaret olanaklarını kısıtladığını söyleyebiliriz. Ancak XIII. Yüzyılın başlarındaki olayları özellikle Latinlerin İstanbul'u fethi yüzünden İstanbul pazarlarının karışmasını göz önüne alırsak tam aksi bir durumla karşılaşırız. Bir taraftan tam gerçekleşmeye de Müslüman dünyasıyla bütünleşme, diğer taraftan bir Selçuklu sarayının ve ülke içinde önemli merkezlerin kurulması sonucu Türk fetihleri ticaretin gelişmesine yol açmıştır.

Yurtdışından ithalatı yapılan mallar arasında ise; sanayi ürünleri, cam, tekstil malzemeleri, maden ve madeni eşyalar, savaş araç-gereçleri, mücevher, müzik aletleri, gıda maddeleri; özellikle şeker, köle ve carıye, kürk vd. hayvansal ürünler başta olmak üzere ithalatı gerçekleştirilmişti.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçukluları, Ticaret, İhracat, İthalat, Köle, Ticaret Malları.

Abstract

We can say that the general disorder emerging as the result of the wars in the early periods of Turkish invasions limited trade opportunities temporarily. But if we consider the events at the beginning of XIIIth century, especially the invasion of İstanbul by Latins, we come across an exactly opposite situation. Although not entirely actualized, due to the integration with the Muslim world on one hand and the construction of Seljukian palace and important centres inside the country on the other hand, Turkish invasions have led to the development of trade. According to Alesio Bombaci, the primary financial activity in Seljukian country emphasized on trade. At the end of XIIIth century, sultans, emirs and rich people made great effort for the development of international trade in the country. Merchants from Konya went to İstanbul and shopped from there and visited Saint Mihail fair in Chonae. Teodora Lamenti who died in 1332 described Anatolia as a country without anything missing from vital materials to luxury in the requiems for Anatolia.

In Seljukian Turkey, plenty of grains were produced both for human needs and for the great number of animals fed. Firstly, many vineyards and gardens were present in Seljukian Turkey and lots of fruits were grown there. Also plenty of different fabrics, wools, metals, salts, slaves and concubines were among the things exported from the country.

Industrial products, glass, textile materials, metals and metalware, war materials, jewels, musical instruments, slaves and concubines, furs and animal products and foodstuff, especially sugar, were among the stuff imported.

Keywords: Turkish Seljukians, Trade, Exportation, Importation, Slave, Trade Materials.

Giriş

Bizans hâkimiyeti döneminde Anadolu'nun iktisadî ve idarî vaziyeti hiçte iyi değildi. Bunun, sürekli savaşlar, çiftçilere uygulanan ağır vergiler.. vb. sebepleri vardır (Akdağ, 1950: 497, Turan, 1960: 4-10). Selçuklular, 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra süratle Anadolu'yu fethetmeye başladılar (Cahen, 1987: 201, 1397-1415). Öyle ki, daha 1080 yılında Kutalmışoğlu I. Rükneddin Süleyman-şâh (1075-1086), İstanbul Boğazı'nın Anadolu sahilini alarak, burada gümrük daireleri kurmuş, gemilerden vergi tahsil etmiş ve gemi trafiğini kontrol altına almıştı (Turan, 1997: 209-210, Turan, 1993: 42, Köymen, 1977: 10).

I. Rükneddin Süleyman-şâh (1075-1086), daha sonra önemli bir ticaret merkezi ve liman (Bedirhan, 1994: 15) olup yıllık 30 bin altın vergi hasılatı çıkaran (Sevim, 1990: 35, Turan, 1997: 214) Antakya'yı fethetmişti (12 Aralık 1084). (Streck, 1997: 458-459, Sahillioğlu, 1991: 230-231). Diğer taraftan Çaka Bey (öl. 1095?) Ege Denizi sahillerini fethetmiş, (Turan, 1997: 681-688, Demirkent, 2002: 396-399, İlgürel, 1993: 186-187) kurduğu donanma ile Bizans İmparatorluğu'nu sıkıştırmaya başlamıştı (Anna Komnena 1952: 229-232). Aynı dönemde Karatekin'in de Sinop'u fethettiğini (1085), Türklerin Akdeniz, Karadeniz ve Ege Denizi'ne ulaştıklarını görüyoruz (Anna Komnena, 1952: 195, Merçil, 1993: 110, Köymen, 1977: 10). Fakat bu olumlu gelişmeler süreklilik arz etmedi.

1075'te kurulan Türkiye Selçuklu Devleti'nin ticarî inkişafı yaklaşık yüzyıl sonra görülecektir. Bu gecikmenin belli başlı sebepleri şöyle sıralanabilir:

1) Türkiye Selçuklu sultanlarının, "**Büyük Kağanlık**" için, Büyük Selçuklu sultanları ile mücadeleleri, (1075-1086) (İbnü'l-Esir, 1987: 135-136, Turan, 2015: 73-76).

* Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

2) Türk birliğini sağlamak için yapılan mücadeleler, – Özellikle Selçuklu - Danişmendli (1071-1178) (Yinanç, 1997: 468-479, Özaydın, 1994: 121-138, Tanman, 1993: 469-477) rekabeti gibi –

3) Bizans'la yapılan ve 1176 Karamükbeli zaferine kadar (İbn Bibi, 1996: 127-132, Niketas, 1958: 123-131, Çay, 1987: 78-86, Ostrogorsky, 1991: 361) süre giden savaşlar.

4) Haçlı Ordularıyla yapılan savaşlar, I. Haçlı Seferi (1095-1099), (İbnü'l-Esir, 1987: 228-229, Turan, 1997: 681-688, Demirkent, 1996: 20-48), II. Haçlı Seferi (1147-1149) ve III. Haçlı Seferine (1189-1192) çıkan orduların (Niketas, 1958: 44-47, Runciman, 1992-1998: C. I. 135-215, C.II. 205-231, C.III. 3-67, Turan, 2015: 98-104, 183-186, 22-24) Türkiye için yıkıcı etkide bulunmuştur.

5) Türkiye Selçuklu tahtı için hanedana mensup şehzadelerce yapılan mücadeleler. Şahinşâh (1110-1116) I. Rükneddin Mesud (510-551/1116-1155) mücadelesi (Turan, 2015: 154-158, Alptekin, 1994: 234-236, Kesik, 2003: 2-35), II. Kılıç Arslan'ın (1155-1192) oğullarının mücadeleleri (Çay, 1987: 103-106, Turan, 1997: 696-697, Özaydın, 2002: 399-403).

Sözü edilen bu olumsuz hadiselerden sonra, II. Kılıç Arslan'ın (1155-1192) saltanatının son yıllarında Türkiye iktisadî ve ticarî atılımlara başlamıştır (Bayram, 2001: 63, Turan, 1997: 696-697, Özaydın, 2002: 399-403). Bu yükseliş trendi II. Rükneddin Süleyman-şâh (1196-1204), (Turan, 1997: 219-231, Alptekin, 1994: 260-262), I. Gıyâseddin Keyhusrev (1192-1196 / 1205-1211), (Baykara, 1997: 51-60, Sevim, 2002: 347-349), I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220), (Koca, 1997: 10-70, Turan, 2015: 296-324, Turan, 1997: 631-642, Sümer, 2002: 352-353), I. Alaeddin Keykubad (1220-1237), (Turan, 1997: 646-660, Sümer, 2002: 358-359, Uyumaz, 1997: 23-120, Uyumaz, 2001: 121-130) ve II. Gıyâseddin Keyhusrev'in (1237-1246) (Turan, 1977: 620-628, Alptekin, 1994: 298-310, Sevim, 2002: 349-350) saltanatının ilk yıllarında da sürmüştür. Fakat 1170'lerde başlayan siyasi istikrar ve ticarî inkişaf 1240'larda gerilemeye başlamıştır. Öyle ki devletin kötü gidişatı bir türlü engellenememiş, Türkiye Selçuklu Devleti 1318'de yıkılmıştır. Yaklaşık 75 yıl süren bu inhitatın başlıca sebepleri şunlardır; Türkiye'nin Moğollarca işgali ve Moğolların yağmaları (Aksarayî, Kerimüddin Mahmud, 2000: 118, 120, 174-175, 177-178, 199, 203, Turan, 2015: 427-457), Selçuklu ve İlhanlı yönetimine karşı isyanlar – Babailerin (İbn Bibi, 1996: 49-58, Ocak, 1994: 373-37) ve Karamanlılar vd. Türkmenlerin isyanları ve istiklâl mücadeleleri (Turan, 2015: 513-518, İbn Bibi, 1996: 179-185, 201-208), – Selçuklu sultanları ve ümeranın kendi aralarındaki çekişme ve nüfuz mücadeleleridir (İbn Bibi, 1997: 136-142, 171-174, 186-196, Ebu'l-Ferec, 1950: 598-601, Kaymaz, 1970: 92-175, Kaymaz, 1966: 91-154, Kaymaz, 1967: 23-61).

I) SELÇUKLU TÜRKİYESİNDE ÜRETİMİ VE İHRACI YAPILAN BAZI MALLAR

A) Tarım, Hayvan ve Hayvan Ürünleri

1) Tahıl: Selçuklu Türkiye'sinde gerek insan ihtiyaçları için ve gerekse beslenmekte olan çok sayıdaki hayvanın yemini sağlamak üzere bol miktarda tahıl üretilirdi. I. Alaeddin Keykubad (1220-1237) ve müttetikleri, I. İzzeddin Keykâvus'u (1211-1220) Kayseri'de kuşattıklarında (1211), Kayseri valisi Celaeddin Kayser, I. Alaeddin Keykubad'ın (1220-1237) müttetiki Ermeni Tekfuru II. Leon'a (1187-1219) 12 bin mud (Hinz, 1990: 57, Turan, 1947: 60-61, Kaymaz, 1970: 165-166)¹ zahire vereceğini taahhüt ederek, onu I. İzzeddin Keykâvus'a (1211-1220) karşı savaşmaktan vazgeçirmiştir. (İbn Bibi, 1996: 136-137, Turan, 2015: 294-295, Turan, 1997: 631-642, Sümer, 2002: 352-353, Merçil, 1996: 24). Yine I. Alaeddin Keykubad (1220-1237), kendisine tabiiyetini sunan, Erzincan meliki Mengücekoğlu Fahreddin Behram Şah'ın (1168-1225) oğlu II. Dâvudşâh'a (1225-1228) 2 bin yük (Hinz, 1990: 44) buğday², 5 bin yük arpa vd. hediyelerden vermişti (İbn Bibi, 1996: 359, Turan, 2015: 354).

Başta buğday olmak üzere tahıl ürünleri insan yaşamı için çok önemli ve gerekli olduğundan bunların yokluğunda veya kıtlıklar olduğunda fiyatları hayli artmıştı. Nitekim 1256-1257 yılında Ali Bahadır, Malatya'yı kuşatınca pahalılık artmış; buğdayın bir makkûk'u (Hinz, 1990: 55)³ 70 dirheme satılır olmuştu (Ebu'l-Ferec, 1940: 31).

Ahi Muhammed Seyyidâbâdi, Konya'da buğday yetiştiren bir çiftçiydi. Buğday harmanını Moğol yağmasından, Mevlâna'nın verdiği bir feraceyi örterek korumuştur (Ahmed Eflâkî, 1986: 370). Selçuklu Türkiye'sinde üretilen tahıllardan özellikle buğday; Suriye, Kıbrıs ve Rodos'a (Heyd, 2000: 608, Sümer, 1985: 8) bunun yanında Kütahya pirinci, susam ve nohut Antalya ve Alanya (Alaiye) limanlarından Kıbrıs ve Avrupa'ya ihraç edilirdi (Heyd, 2000): 605, Uzunçarşılı 1988: 247, 253).

2) Meyve: Selçuklu Türkiye'sinde pek çok bağ ve bahçe bulunur, buralarda bol miktarda meyve yetiştirilirdi (el-Ömerî, 2002: 183, 191, 195, el-Kalkaşendî, 1987: 324, 329, 335). Malatya'da Türk hâkimiyetinden önceleri de hayli fazla meyve üretilmekte idi (Hudûd el-âlâm, 1937: 149). Konya'da birçok meyve bahçeleri ile üzüm bağları vardı. I. Alaeddin Keykubad (1220-1237), bu bahçelerde gezintiler yapardı (İbn Bibi, 1996: 271). Yine Konya'da "**Bağçe-i Sultan**" adıyla bilinen bir yer vardı (Eflâkî, 1986: 247). Meram

¹ 1 mud; 1130' larda 69,5 kg veya 67,5 ila 112,5 litre arasında değişen hacim ölçüsüdür. Karşılaştırınız; 1 mud 100–120 kg. veya 1 Mud = 72,5–135 litre.

² 1 yük = 162,144 kg.

³ 1. makkûk = 61 ila 81,2 kg arasında değişen ağırlık ölçüsü birimidir.

bağları o zamanlarda da meşhurdu (Eflâkî, 1986: 72). Bu bağlardan biri Çelebi Hüsameddin'e (Ö.683/3 Kasım 1284); bir başkası da Kiramana Hatun'a aitti (Eflâkî, 1986: 253, 377, 383). Şeyh Muhammed, Çelebi Hüsameddin'e (Ö.683/3 Kasım 1284) bahçıvanlık yapardı (Eflâkî, 1986: 142).

Ülkenin birçok yerinde olduğu gibi Ilıca'da (Ilgın) kırmızı ve beyaz renkte elmalar yetiştiriliyordu. Konya'daki bahçelerde hayli güzel incir de yetiştirirdi (Eflâkî, 1986: 336, 338, Wittek, 1969: 205). Kırşehir, Aksaray ve Koçhisar'da da üzüm yetiştirilen pek çok bağ bulunmakta idi (Temir, 1989: 109, 110, 113, 115, 116, 117, 119). Bunlardan başka, Sivas, Amasya, Niksar ve Zile gibi yerlerde, bahçeler, bağlar, bostanlar (baklalık) vardı (Kucur, 1993: 37, 46, 97-98). Birçok yerde üzüm yetiştirildiği ve hatta üzümün şiiirlere bile konu olduğu bilinmektedir (İbn Bibi, 1996: 108-109, 113). Üzümden başlıca şarap ve pekmez gibi ürünler yapılmaktaydı. I. Alaeddin Keykubâd (1220-1237), Erzincan meliki Mengücekoğlu Fahreddin Behramşâh'ın (1168-1225) oğlu II. Dâvudşâh'a (1225-1228) diğer bazı mallarla birlikte 200 yük (Hinz, 1990: 44) şarap hediye ettiği kaynaklarda zikredilmektedir. (İbn Bibi, 1996: 359 , Eflâkî, 1986: 175, 197, 222, Turan, 2015: 354). Narenciye türü meyveler (limon, portakal, muz ve hurma) Antalya gibi Akdeniz kıyılarındaki yerlerde yetişmekte idi (İbn Bibi, 1996: 373, el-Ömeri, 2002: 183, el-Kalkaşendî, 1987: 329, Cahen, 1994: 115, Merçil, 2000: 57). Konya ve Antalya'da yetişen "*Kamereddin*" nam kayısı kurutulmuş Mısır'a, Şam'a ve Irak'a ihraç edilirdi. Yer fıstığı da oldukça meşhurdu (İbn Battuta, 1333-1335: 312, 322, Battuta, 1993: 194, 200, Cahen: 1972: 45, Gordlevskiy, 1988: 221-222, Sümer, 1985: 8, Ş. Turan, 1990: 98). Ayrıca kurutulmuş kayısıdan hoşaf yapıldığı bilinmektedir (Eflâkî, 1986: 221). Anadolu'nun bir çok yerinde olduğu gibi, Mardin'de üzüm; (kışlık vergi olarak alınan; 1000 men), kavun; (kışlık vergi olarak alınan; 30 cerip mahsulü), kayısı; (kışlık vergi olarak alınan; 5 yüz men), incir; (kışlık vergi olarak alınan; 6 yüz men), yetiştirilmekteydi. Bitlis'te sirke (kışlık vergi olarak alınan; 5 bin men), Erzincan'da armut; (kışlık vergi olarak alınan; 5 yüz men), kayısı; (kışlık vergi olarak alınan; 2 yüz men) Konya'da kayısının yanında, kavun, incir gibi ürünler yetiştirilmekte idi (Eflâkî , 1986: 75, Togan, 1955: 42). Üstelik bu ürünlerin kurutulmak suretiyle Avrupa ülkelerine ihracının yapıldığı da bilinmektedir (Akdağ 1995: 29, Akdağ, 1950: 498). Bugün olduğu gibi Karadeniz kıyılarında bol miktarda fındık yetişmekte idi. Bir İspanyol asilzadesi olan ve Anadolu'ya gelen Clavijo, Eylül 1405'te fındık yüklü bir gemiyle Trabzon'dan, İstanbul'a gitmişti (Ruy, 1993: 207).

3) At-Sığır-Katır: Selçuklu Türkiye'sinde hayvan yetiştirilen pek çok çiftlik kurulmuştu. Ülkenin birçok yerinde olduğu gibi Kırşehir'de "*Ab Kerem, Sevdığın, Necmeddin Yahya, Kiçi Hüseyin, Savcı Sihre*", adıyla anılan çiftlikler, (Temir, 1989: 106, 122, 123), Sivas'ta "*Köyni çiftliği*", Amasya'da, çiftlik, otlak ve ahırlar (Kucur, 1993: 37, 46, Karabacak- Bayram, 1981: 60), Konya'da, Beytekin köyünde ahır ve çiftlik (Bayat, 1991: 5-19) bulunmakta idi. Yerleşik hayat yaşayan insanlar bu çiftliklerde ürettikleri hayvanlar ve hayvan ürünleri ile geçimlerini sağlardı. Bunun yanında yaylak ve kışlak hayatı yaşayan Türkmenler geniş otlaklarda çok sayıda hayvan yetiştiriyorlardı. Bir tek emir, kış şartlarında dışarıda ve otlaklarda kalanlar hariç sahip olduğu atlardan 10 binini ahırlara sokabiliyordu. (Quentin, 2006: 68, Turan, 2015: 373). Türk atları "*Türki*" adıyla meşhurdu, iyi cins atların yanı sıra katırlar da yüksek fiyata satılıyordu (Heyd, 2000: 332). "*Türki*" veya "*Yörük Atları*" en makbul hediyelerden sayılmış, sultanlar ve devlet ileri gelenlerine hediye olarak takdim edilmiştir.. II. Rükneddin Kılıç Arslan (1156-1192) 1172-1173 yılında, emirlerinden Süleyman ile Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos'a (1143-1180) hediye olarak "*Yörük Atları*" gönderdiği bilinmektedir (Niketas, 1995: 85).

Türklerin yetiştirdikleri atlar o günün dünyasında büyük beğeni ve talep görüyordu. Nitekim, I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) ile Eyyübî el-Melikü'l-Eşref (607-617/1210-1220) arasında 615/1218-1219 yılında yapılan savaşı kazanan Eyyübî askerleri, Selçukluların bıraktıkları "*son derece güzel ve bakımlı yağız atları*" ele geçirmeye çalışmışlardı (İbnü'l-Esir, 1987: 308) İbn Fazlullah el-Ömerî'nin (1301-1348) nakline göre, Germiyan İli'nde yetiştirilen atlar, Türkiye atları içinde birinci idiler. Bu atları hiçbir at geçemezdi, hatta atların çıkardığı tozlar bile kendilerini geçemezdi. Bunların şecereleri belliydi ve fiyatları çok pahalıydı. (el-Ömeri, 2002: 186, 193, Kalkaşendî, 1987: 326, Merçil, 2000: 32).

At yetiştiriciliği yanında atların eğitimi de başarıyla gerçekleştirilirdi. Nitekim, Pervanenin adamlarından birinin dört Arap atı vardı. Onları öyle eğitmişti ki söylendiğine göre on gün on gece binilse dayanabilirlerdi (Aksarayî, 200: 90) Yine Celâleddin-i Kassâb adındaki bir seyis, Arap atlarının taylarını satın alarak yetiştirip, sonra ekabirden insanlara satardı. Onun tavlasında daima iyi atlar bulunmaktaydı (Eflâkî, 1986: 135, Merçil, 2000: 30). Mu'ine'd-dîn Süleyman Pervane'nin (ö. 676/ 2 Ağustos 1277) oğlu, Pervane Muineddin Muhammed, Çankırı'da meskun mal ve mülk sahiplerine musallat olarak onların mallarını yağmaladığında, Nusreteddin Çelebi'nin sahip olduğu 700 baş at, 10 bin baş koyun, tahıl ve 500 bin akçelik (veya 100 bin altın) ile birlikte diğer mallarına da el koymuştu (Aksarayî, 2000: 90).

Kaynakların bize kadar ulaşan rivayetlerine göre, İlhanlı veziri Reşidü'd-Din'in (Ö.1318) çeşitli çiftliklerinde 30.000 baş at ve kısağı vardı (Togan, 1955: 37). 1259 yılında, Türkiye Selçuklu Sultanlığı tarafından Hülagü Han'a (1256-1265) vergi olarak gönderilenler arasında, 500 baş İğdiş at ve 500 baş katır da bulunuyordu (Aksarayî, 2000: 46) Türkiye'deki göçebe Türkmen aşiretlerin yetiştirdiği atlar "*Türki*" adıyla

meşhur olup, bir tanesi 1000 altına satılmaktaydı. (Marco Polo, 1985: 20, Eflâkî, 1986: 111, el-Ömerî, 2002: 186, el-Kalkaşendî, 1987: 326). Konya'da bulunan pazarlardan birisi de at pazarıydı. Şehrin doğusunda bulunan bu pazarın yanındaki kapıya at pazarı kapısı denilirdi. Bu kapı, Cimri olayı sırasında (1277) yakılmış ve Karamanoğulları yakılan bu kapıdan şehre girmişlerdi. (İbn Bibi, 1996: 205, İbn Şeddad, 1941: 90, Eflâkî, 1996: 228, Sarre, 1989: 97-98, Merçil, 2000: 31).

Türkiye'de bol miktarda davar, sığır ve binek hayvanları yetiştirilmekteydi. Öyle ki 1258 yılında Adıyaman'ın (Hısn-ı Mansur) sadece bir köyünden 7.000 baş öküz, sığır ve merkep elde edilebiliyordu (Ebu'l-Ferec, 1950: 564). Konya, Eskişehir, Ankara, Aksaray, Kastamonu, Kütahya, Karaman vb. yerlerde yetiştirilen atlar, Şam (Suriye), Irak, İran, Mısır, Diyarbakır gibi yerlere ihraç ediliyor ve buralarda "iğdiş" adıyla anılıyordu (el-Ömerî, 2002: 183-186, Kalkaşendî, 1987: 338, Turan, 1998: 59, Sümer, 1983: 15-17, Sümer, 1985: 8, Koca, 2002: 347).

4) Koyun-Keçi: Ioannes Kinnamos, *Historia* adlı eserinde (1118-1176), kendi dönemindeki Türklerin tarımla uğraşmadıklarını söylüyor. Tarım ürünlerinden daha ziyade, et vd. hayvan ürünleri Türklerin beslenme kültüründe en başta gelen gıda maddeleriydi. İbn Fadlan, Bulgar hükümdarının çadırındaki yemekte sadece kızarmış et yediğini anlatıyor (İbn Fadlan, 1995: 49) Kuzu, koyun, erkek, keçi, oğlak, at, tavuk, kuş ve balık etleri Türk sofralarının vazgeçilmez besin maddeleriydi. Fakat Türklerin en sevdikleri et, at ve erkek eti idi. Nitekim Kaşgarlı Mahmud şöyle diyor; "erkek eti ilaç olur, keçi eti yel olur". (Kaşgarlı Mahmud, 1998: 95, 101, 284, 369, 445, C. II. 237, 310, C. III, 7, 63-64, 223, 334, Köymen, 1983: 412-418). I. Alaeddin Keykubâd'ın (1220-1237) mutfağında bir günde 300 baş koyun kesilirken, Seyfeddin Ayaba'nın (1223) mutfağında 80 baş koyun kesilirdi (İbn Bibi, 1996: 283, Gök - Coşguner, 2014: 30, Turan, 2015: 339, Cahen, 1978: 817-818, Sümer, 2002: 358-359, Kaymaz, 1967: 151, Baykara, 1997: 48). Selçuklu Türklerinin Sütten; yoğurt, peynir ve yağ yaptıkları bilinmektedir. (Kaşgarlı Mahmud, 1998: C. I, 208, 433, C. II. 149, C.III. 121).

Pek çok insanın sürülerle koyun ve at yetiştirdiği bilinmektedir. Koyun ve atın yanı sıra keçi, inek ve deve de yetiştirilmekteydi. (Kaşgarlı Mahmud, 1998: C. I. 55, 389, C. III. 102-103, Kafesoğlu, 1993: 305). Nasır-ı Hüsrev, (ö. 1074-1077) Van'da kasap dükkanlarında koyun ve at etinin satıldığını bildirmektedir. (Nâsır-ı Husrev, 1967: 9). Geniş otlaklara sahip olan Selçuklu Türkiye'sinde; Türkmenler, beyaz tüylü ve güzel keçileriyle, geniş uzun kuyruklu koyunlar yetiştiriyorlardı. (Broquiere, 2000: 165, Eyice, 1975: 949). 1103 yılında Urfa (Urha-Ruha) kontu Baldin, Mardin civarındaki Türklere saldırmış 1 milyon baş koyunu gasp ederek Urfa'ya götürmüştü (Müverrih Vardan, 1937: 189). Özellikle Doğu Anadolu'da koyun üretimi çok yaygındı. Bir köyden 45.000 baş koyun ve keçi çıkabilir, (Ebu'l-Ferec, 1950: 564) bir tüccar kafilesi bir defada 20.000 baş koyun sevk edebilmekteydi. (İbnü'l-Esir, 1987: 424, Turan, 2004: 34).

I. Alaeddin Keykubâd'ın (1220-1237), Erzincan meliki Mengücekoğlu Fahreddin Behramşâh'ın (1168-1225) oğlu Dâvudşâh'a (1225-1228) verdiği bir takım hediyeler arasında 2 bin baş da koyun bulunmaktaydı. (İbn Bibi, 1996: 359). Bu dönemde bir kişi 1000 baş, hatta 10 bin baş koyuna sahip olabiliyor ve nitekim, Nusreteddin Çelebi'nin 700 baş atı, 10 bin baş koyunun olduğu bize kadar gelen kaynaklar tarafından nakledilmektedir. (Aksarayî, 2000: 90). Yine Mevlâna'nın müritlerinden Hoca Mecdeddin'in 1000 baş besili koyunu bulunmaktaydı (Eflakî, 1986:220). Diğer yandan, Vezir Reşideddin'in aralarında Diyarbakır ve Anadolu'nun bazı şehirlerinin de olduğu çeşitli yerlerdeki çiftliklerinde 250 bin kadar koyununun olduğu bilinmektedir (Toğan, 1955: 37). Koyun üretimi ve sayısı çok olduğu için, fiyatı da ucuzdu. Seçme iri bir baş koyunun fiyatı 12 dirhemdi (el-ömerî, 2002: 183, Merçil, 2000: 32). Tiftik keçisinin kolları oldukça meşhur olup, çeşitli mamul hale getirilerek yurtdışına ihracı yapılmakta idi. İran, Irak, Şam (Suriye), Bizans ve Trabzon Rum İmparatorluğu'na koyun, tiftik keçisi, keçi ve bunların ürünleri ihraç ediliyordu (El-Ömerî, 2002: 183, Kalkaşendî, 1987: 338, Cahen, 1994: 114-115, Sümer, 1985: 9, Tabakoğlu, 2000: 104, Merçil, 2000: 32).

5) Avcı Kuşlar: Doğan ve şahin gibi avcı kuşlar, en iyi şekilde Kastamonu yöresinde yetiştirilir; Suriye, Mısır, Irak, İran ve Orta Asya'ya ihraç edilirdi (el-Ömerî, 2002: 197, 251, Turan, 2014: 29-30).

6) Balık: Türkiye'deki tatlı su göllerinde bol miktarda balık yetişmekte idi (*Hudud al – Alam*, 1937: 54). Van Gölü'nde (Ahlat) yetişen, "*et-tirrih*" adı verilen ve yılın iki ayı bol miktarda tutulan balıklar tuzlanarak, Musul, el-Cezire, Irak, Suriye, Horasan'ın Belh şehrine ve hatta Hindistan'a dek ihraç edilirdi (Marco Polo, 1930: 23, Kazvini, Tarihsiz: 524, Sümer, 1990: 73, Sümer, 1985: 9, Sümer, 1986: 452). 1084-1085'te Karnaval yortusu gününde şarktan tuzlu balık yüklenmiş bir kervanın Antakya'ya geldiği bildirilmiştir (Mateos, 1962: 162). Burada sözü edilen balıkların da Ahlat'tan gelme ihtimali vardır.

Bunun yanında Karadeniz sahillerinde de tuzlanmış balık ticareti (Cahen, 2001: 132) ile Balat'ta Avrupalı tacirlere balık, özellikle yılan balığı satışı yapılırdı (Witteck, 1944: 122, Turan, 2004: 72, Tızlak, 2002: 411). Konya yakınlarında Kâmîle adındaki köy bir göl kenarındaydı. Bu gölde bol miktarda balık avlandığı ve hatta, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin önde gelen talebelerinden Selâhaddin-î Zerkûb'un ana ve babası balıkçılıkla geçinirdi (Eflakî, 1986: 108).

7) **Bal:** Türkiye'nin çeşitli yerlerinde üretilmekte olan ballar; çok lezzetliydi, ne aşırı tatlı ne de tatsız olurdu (el-ömeri, 2002: 183, Kalkaşendî, 1987: 339). 1 rıtl (Pegolotti, 1970: 65, 65, Hinz, 1990: 34, 39, Attiya, 1997: 727, Turan, 1948: 56-57)⁴ balın fiyatı üç dirhemi geçmezdi (el-Ömerî, 2002: 184, Kalkaşendî, 1987: 339). Bitlis'te üretilen balın 100 batmanı⁵ bir dinardı (İbn Bibi, 1996: 447, Pegolotti, 1970: 91, Hinz, 1990: 26-27, Arat, 1997: 342-344, Kallek, 1992: 199-200). Türkiye'de bir yılda 300-400 tulum bal üreten insanların olduğu kaynakların ifadeleri arasında yer almaktadır. (Nâsır-ı Husrev, 1967: 10). Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'da da bal üretiminin ve ticaretinin yapıldığı bilinmektedir (Eflâkî, 1986: 130).

B) Sanayi Ürünleri

1) **Halı ve Kilim:** Marco Polo, Türkiye'de dokunan halıları dünyanın en güzel halıları olarak tavsif etmektedir (Marco Polo, 1985: 24, Heyd, 2000: 332, Erdmann, 1977: 11). İbn Batuta (Ö.1368 veya 1377), 1332'de Antalya'da ziyaret ettiği bir ahi zaviyesinde gördüğü halıları "*Türkiye'nin nefis halıları*" diyerek övmüştür (İbn Baruta, 1993: 313).

Selçuklu Türkiye'sinde, özellikle Aksaray, Antalya Erzurum ve Uşak'ta koyun yünlerinden dokunan meşhur halıların benzeri başka hiç bir yerde yoktu. "*Türkmen Halıları*" da denilen bu sanat eserleri; Şam, Mısır, Irak, Hindistan, Çin, Tibet ve diğer Türk ülkeleri ile başta Londra ve Paris olmak üzere Avrupa ülkelerine ihraç edilmekteydi (İbn Batuta, 1993: 313, Sarre, 1998: 113, Wittek, 1944: 2, Turan, 2015: 364, Cahen, 1972: 45, Erdmann, 1961: 14,16, Sümer, 1984: 46-48, Bakır, 2001: 241, Koca, 1996: 469-470, Bozkurt, 1997: 255, Merçil, 2000: 76). Türk mamulü kilimlerin bir çok ülke yanında aynı zamanda Bahreyn gibi yerlere de satıldığı bilinmektedir (Mevlâna, 2001: 92).

2) **Kumaş (Tiftik-Yün-Pamuk-İpek):** Selçuklu Türkiye'sinde, keçi ve koyunlardan elde edilen yün ve tiftik ile pamuk, ipek gibi malzemelerden muhtelif ad ve evsafa kumaşlar dokunurdu. Kırmızı vd. göz kamaştırıcı renklerdeki ipekli kumaşlar, ipekten yapılmış ince tüller, Türkiye'ye özgü idi. (Nomara di seta Turci) (Marco Polo, 1985: 24, Pegolotti, 1970: 295, 297.) Konya'da ipek kozası üretmek için dut ağaçları bulunan geniş bahçeler tesis edilmiştir. Bugünkü Dutlu Kırı, Dutlu Pınarı, Dutlu Irmağı, Dutlu Durağı, Kazzâzlar Tekkesi gibi adlardaki yerler ipek üretimi ile ilgili canlı delillerdendir. Ahî Kazzâz Ahmed-şâh (öl. 1298); Konya ile Tebriz arasında ipek ticareti yapmakta idi (Eflâkî, 1986: 201, Özönder, 1990: 551-557). Çin'den ve Orta Asya'dan getirilen ipekli mamuller İpek Yolu vasıtasıyla önce Merv'e getirilir, oradan da Tebriz yolunu takiben Anadolu'ya ulaştırılırdı. Özellikle Bizans sosyetesinin kullanmış olduğu ipekli kumaşların Çin ve Orta Asya ipeklileri olduğu bilinmektedir. İpeğin anavatanı Çin olmasına rağmen, Selçuklu Türkiye'sinde de bol miktarda çeşitli ipekli kumaşların dokunduğu bilinen bir gerçektir.

Muş ve Mardin'de, pamuktan dokunan kumaşlar "*bukasî (boccasini)*" adıyla bilinir ve çok aranır (Marco Polo, 1985: 29). Denizli'de, dünyada eşi benzeri olmayan altın işlemeli pamuklu kumaşlar dokunurdu. Bu kumaşların pamuğu kaliteli olup iyi eğirildiği için uzun süre dayanırdı ve şehrin adı ile anılırdı (İbn Batuta, 1993: 318). Erzincan'da dokunan kumaşlar da nefis olup, bu beldeye nispet edilmekteydi (İbn Batuta, 1993: 328). İbn Batuta (öl. 1368 veya 1377), Birgi'de de altın işlemeli kumaşlar (Nah) dokunup bunlardan elbiseler dikilerek giyildiğini anlatmaktadır. (İbn Baruta, 1993: 329-330).

Antalya'ya nispetle kemha kumaşı olduğu hakkında, Aksaray'da bir anekdot vardır. Buna göre; Hülagü (1256-1265), Selçuklu Türkiye'sinin vergilerini artırmış; 20 tümen dinar nakit para, 500 parça Antalya kemha kumaşı, 3000 parça dibaç (ipekli kumaş), 500 baş at, 500 baş deve veya katır, 5 bin baş küçük baş hayvan verilmesini kararlaştırmıştı. (Aksarayî, 2000: 46, Turan, 2015: 491, Koca, 1997: 88). Abdulkadir Yuvalı, buradaki ibareyi "*Antalya kemha kumaşı*" şeklinde çevirmiştir. (Yuvalı, 1994: 583). A. Zeki Velidî Togan ise, "*Antaliye kemha kumaşı*" biçiminde değerlendirmiştir. (Togan, 1981: 303, 481). Erdoğan Merçil, Aksaray'ın verdiği bilgiyi, A. Zeki Velidî Togan'ın değerlendirmesi ile karşılaştırmayı salık vermiştir. (Merçil, 2000: 20).

Bu anekdotta geçen ifade Antalya ise, Türkiye'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi Antalya'da da kumaş üretildiğini ve bunun da büyük talep gördüğünü düşünebiliriz. 732/1332'de Antalya'da bulunan İbn Batuta, buradaki ahilerin, yünden yapılmış beyaz sarıkları ve zerdhani veya başka tür ipek kumaşlardan mamul, güzel görünümlü takkeleri olduğunu bildirmektedir. (İbn Batuta, 1993: 314). Simon de Saint-Quentin de Türkiye'nin tiftik dokumaları ile "*samito ve thabith*" ipeklilerinin çok meşhur olduğunu belirtir. (Quentin, 1965: 48, 70).

Devrin müelliflerinin; hediye, tazminat, vergi vb. konularla ilgili verdikleri listelerde de Selçuklu Türkiye'sinde kullanılan kumaşların adlarına dair bilgiler bulunmaktadır. (İbn Bibi, 1996: 52, 139, 140, 176,

⁴ Bu ağırlık ölçüsünün değeri çeşitli mekanlarda ve zamanlarda farklılık arz etmekle birlikte, prensip olarak 12 ukkiyedir. Ortaçağ Türkiye'sinde 321, 428 gr. kadardı. Pegolotti'ye göre Sivas rıtlı 4,68 kg idi.

⁵ Bu ağırlık birimi de bölgeden bölgeye değişirdi. İbn Bibi, Sultan I. Alaeddin Keykubâd'ın (616-634/1220- 1237) Diyarbakır'ın fethinde kullanılmak üzere 2, 3, 5, 10 menlik beyirden mancınık taşlan yaptırıldığını söyler. bu kayda dayanarak "Selçuklu Türkiye'sinde 1 batman (menn) 833 gr. idi" demektedir. Hinz (1990): s. 26, Pegolotti'nin verdiği kayıtlarla ilgili hesaplamaları yapan Hinz'e göre 1335'te Sivas'ta 1 menn 977 gr. ağırlığa eşitti.

Aksarayî, 2000: 46, Togan, 1955: 42, Yuvalı, 1994: 583, 584, 597, 599). Türkiye'de üretilen kumaşlar ve üretim yerleri ile ilgili toplu bilgiyi Reşideddin'in mektuplarında görmekteyiz. Buna göre; Erzincan'da, kemha (200 top), kadife (10 bin arşın), iskarlat (10 bin arşın), diğer (Rum = Orta Anadolu) şehirlerde iskarlat (1000 let), Kırım keteni (20 bin arşın), ansar Rusya (?) (100 let), kemha (4 bin top), başka kumaşlar (1000 top), Mardin'de yün (3 bin kıt'a) murabba (1000 kıt'a), adıye (1000 kıt'a), Hısn-ı Keyfa'da yün (1000 kıta), Siirt'te sahtiyan (1000 adet) ve adi kirbas (10 bin arşın) üretilmekte idi. (Togan, 1955: 42, Ş.Turan, 1990: 100-101, Merçil, 2000: 20-21). Koyun yününden keçe yapılır, keçelerden de başta börk olmak üzere çeşitli eşyalar imal edilirdi. Kırmızı renkteki Türk börklerinin çok meşhur olduğu, başta Fransa ve İngiltere olmak üzere, Avrupa'ya satıldığı bilinmektedir (Quentin, 1965: 69, Cahen, 1994: 118, 299).

Sonraki zamanlarda Türk börkleri beyaz renkte imal edilmiş olmalı ki bunlar hakkında bazı bilgiler günümüze kadar ulaşmıştır. "Akbörk" ün Selçuklu uç beylerinden Mehmed Bey (Ö.661/1263) tarafından icat edildiği belirtilmekte ise de (Eflakî, 1986: 338) bu doğru değildir. Zira akbörk ilk defa Kayseri'deki "Kulah-duzlar Çarşısı"ndaki Bacılar tarafından imal edilmiştir (Bayram, 1994: 51, Bayram, 2001: 159). Kumaş ve kumaş hammaddesi satılan birçok yer yanında, Konya'da "pamukçular (pembe-furuşân) medresesi" adıyla bilinen bir medrese de vardı. Büyük bir ihtimalle bu medrese pamuk ticareti yapan zengin Konyalı tüccarlar tarafından inşa edilmiştir. (Eflakî, 1986: 132) "Aksaray perdeleri" olarak bilinen ve Aksaray'da imal edilen perdelerin de oldukça meşhur olduğu bilinmektedir. (Eflakî, 1986: 118).

Türkiye'de üretilen ve birçok çeşidi bulunan kumaşlar ve kumaş mamulü ürünler Avrupa (Venedik, Londra, Paris) İran, Şam, İstanbul gibi yerlere ihraç olunuyordu (Turan, 1998: 364, Uzunçarşılı, 1988: 249-250, 253, Sümer, 1985: 8, Bakır, 2001: 766-768, Cahen, 2001: 140, Coşkun, 1994: 347). Şeyh Evhadü'd-Din Hamid el-Kirmanî'nin (öl. 559/11637-3 Şaban 635/ 21 Mart 1238) müritlerinden olan bazı tacirler, Kayseri'de dokunmuş 7 yük kumaş ile İstanbul'a gitmiş, varlıklı bir Rum tacir (aynı zamanda vezir) ile karşılaşmış, dostluk kurarak ondan resmî işlerde ve geçişlerde yardım görmüştü (Coşkun, 1994: 92-95, Bayram, 1994: 52). İbn Fazlullah el-Ömerî (1301-1348), Balıkesir ipeğinin bol miktarda üretildiğini, bunların Hıristiyan ülkelere ihraç edildiğini, İstanbul kumaşlarının bu ipekten yapıldığını kaydetmiştir (el-Ömerî, 2002: 119). Floransalı Pegolotti'ye göre Erzincan dokuma kumaşları olarak bilinen "buharin" adlı kumaş Pisa'da satılıyordu (Pegolotti, 1970: 208, Ş. Turan, 1998: 100, Cahen, 1994: 299).

3) Kürk: İlhanlı veziri Reşideddin Fazlullah (1248-1318) mektuplarında, Rum'dan (Orta Anadolu) 5 bin top kürk alınmasını istemektedir (Togan, 1955: 42). Selçuklu Türkiye'sinde kürk ticareti ile uğraşan pek çok insan vardı. Bunların çarşıları ve hatta "Kürkçüler Hanı" diye anılan hanları bulunurdu (Eflakî, 1986: 105).

Kürkler Türkiye'den Bağdat başta olmak üzere Orta Doğu'nun pek çok ülkelerine kadar sevk ediliyordu. Şeyh Evhadü'd-Din Hamid el-Kirmanî (559/11637-3 Şaban 635/ 21 Mart 1238), Bağdat'da iken müritlerinden Şeyh Hâce Şemseddin Tiflisî'nin üzerinde bir kürk görmüş, bu kürkün Rum'dan (Türkiye) mı getirildiğini sormuştur (Coşkun, (1994): s. 52)

4) Deri: Ülkenin her yerinde deri ve deri ürünleri üretilmekte idi. Reşideddin'in mektuplarında, Mardin'den 5 bin adet "adım" (sahtiyan/işlenmiş deri) ve Siirt'ten 1000 adet sahtiyan alınması isteniyor (Togan, 1955: 42). Türk sahtiyanları çok meşhurdu, özellikle Ankara'da üretilenler, Yabanlu Pazarı'nda büyük talep görmekteydi. Selçuklu Türkiye'sinde üretilen deriler; Kıbrıs, Suriye, Avrupa ve Mısır'a ihraç edilirdi. Kayseri, Diyarbakır ve Kastamonu'da dericilik oldukça yaygındı. (Heyd, 2000: 334, Hacıgökmen, 2001: 73 - 74, Tekin, 1994: 177, Bakır, 2001: 91, 99).

5) Kitap Cildi: Erzincan'da çok kaliteli kitap cildi yapılıyordu (Marco Polo, 1930: 25).

6) Çini: İbn Batuta (Öl.1368 veya 1377), Birgi Sultanı'nın sarayında çini tabaklar görmüştür. Çini özellikle mimari süslemelerde kullanılmak için bol miktarda üretilirdi (İbn Batuta, 1993: 333, Cahen, 1994: 119, Anhegger, 1997: 430, Yetkin, 1993: 330-331).

C) Tabii Kaynaklar ve Madenler

Selçuklu Türkiye'sinde, tarım, hayvancılıktan elde edilen ürünlerden başka maden vd. tabii kaynak ürünlerinin büyük miktarda üretiminin yapıldığı, fazlasının da ihraç edildiği bilinmektedir. Belli başlı üretimi ve ihracı yapılan madenler ve tabii ürünlerden bazıları şunlardır.

1) **Şap:** Türkiye'de şap; Foça, Afyon, Kütahya, Ulubad (Lupai) yörelerinde ve Şebinkarahisar'da çıkarılmaktaydı. Simon de Saint-Quentin, Hacsar'da şap çıkarıldığını söyler. Burası Şebinkarahisar olmalıdır. (Quentin, 1965: 69, Pegolotti, 1970: 43, 293, 369, Klaus-Peter Matschke, 2002: 783). Pegolotti'ye göre yıllık şap üretimi XIV. yüzyılın ilk yarısında, Şebinkarahisar'da (Colonna) 14 bin Ceneviz kantarını, Foça'da (Foglia) yine 14 bin Ceneviz kantarını, Kütahya'da (Cottai) 10 bin veya 12 bin Ceneviz kantarını buluyordu. Şebinkarahisar'dan çıkarılan şap, Trabzon limanı, Kütahya'dan çıkarılan şap ise Ayasuluğ (Altoluogo) ve Balat (Palatia) limanları vasıtasıyla Avrupa'ya götürülürdü. Foça şap işletmesi Cenovalılar tarafından yönetiliyordu ve Avrupa'da Türk şapı özellikle tercih ediliyordu. (Pegolotti, 1970: 55, 369, Ş. Turan, 1990: 99,

Başta, 1989: 16, Bakır, 1998: 545-546). Avrupalılar bu şapları boya sanayiinde kullanmaktaydılar. (Tızlak, 2002: 411).

Türkiye şapları çoğunlukla Marsilya, Ceneviz ve Venedik gibi yerlere ihraç ediliyordu. (Cahen, 1994: 116-117, Tabakoğlu, 2000: 106). 1255'te Konya'da bulunan Rubruk'un verdiği bilgiye göre Cenovalı Nicolaus de Santosino ve Venedikli Bonifatius de Molendino adındaki iki tacir, Türkiye şaplarını işletme ve satma işini tekellerine almışlardı. Bu sebepten dolayı şap fiyatlarının üç kat arttığı bilinmektedir. (Rubruk, 2001: 140, Heyd, 2000: 332-333, 353, Turan, 1998: 363, Ş. Turan, 1990: 99).

2) **Demir:** Ulukışla, Sivas, Elazığ, Ermenek gibi yerlerde demir çıkarılıyor, civar ülkelere ve donanma inşası için Mısır'a ihraç ediliyordu. (Ebu'l-Ferec, 1940: 48, el-Ömerî, 2002: 186, Akdağ, 1950: 501, Tekindağ, 1937: 31, Takoğlu, 2000: 106, Tızlak, 2002: 411, Bakır, 1998: 533, Merçil, 2000: 102).

3) **Bakır:** XIII. yüz yıl ortalarında Türkiye'de bulunan Simon de Saint Quentin bakır üretildiğini söylemekle birlikte nerelerden çıkarıldığını belirtmez (Quentin, 1965: 69, Sümer, 1990: 74, Güçlüay, 1999: 125).

Selçuklu Türkiye'sinde; Diyarbakır başta olmak üzere (İbnü'l-Esir, 1987: 478, Sümer, 1985: 6), Kastamonu (Küre), Erzincan (Sümer, 1990: 74, Cahen, 1994: 117, Tızlak, 2002: 411) ve Gülek Boğazı'nda (Şekerpınarı mevki) (Broquiere, 2000: 179) bakır çıkarılıyordu. Diyarbakır'da çıkarılan bakırdan mutfak eşyası üretilir ve Musul, Şam gibi yerlere ihraç edilirdi. (Bakır, 1998: 569) Erzincan bakırından da şamdanlar yapılırdı (İbn Batuta, 1993: 328).

4) **Altın ve Gümüş:** Türkiye, Suriye ve Kilikya Ermenistan'ın birleştiği dağlarda (Toros Dağları) bol miktarda altın madeni olduğu söylenmişse de (Hudud al-'Alam, 1937: 67, 204) bunların nerelerde olduğu, Selçuklular tarafından kullanılıp kullanılmadığı hakkında kaynaklar herhangi bir bilgi vermemektedir. Gümüş çıkarılan bazı yerler hakkında çeşitli kaynaklarda bilgiler vardır. Lülü (Lülüve- Ulukışla), Gümüş Şehrinde (Gümüşhane), Bahart (Bayburt) şehrinde 1332-1333 yılına kadar halis gümüş madeni çıkarılmıştır. (el-Ömerî, 2002: 184). Bayburt'taki gümüş madenini Marco Polo da görmüştü. Bunlardan başka; Kütahya'da ve Amasya'da da gümüş madenleri bulunmaktaydı (Marco Polo, 1985: 25, Kalkaşendî, 1987: 333, Yuvalı, 1994: 598, Uzunçarşılı, 1988: 253-254, Tekindağ, 1997: 110, Sümer, 1990: 74, Sümer, 1985: 6). İbn Batuta (ö. 1368 veya 1377), Amasya'dan sonra gittiği "*Gümüş Şehrinde*" gümüş madeni olduğunu, buraya Irak ve Şam'dan tacirler geldiğini yazar (İbn Baruta, 1993: 328, Tızlak, 2002: 412). Marco Polo'nun sözünü ettiği Bayburt gümüşüyle II. Kılıç Arslan'ın (1155-1192) oğlu Mugiseddin Tuğrulşah 608/1211 tarihli sikkeler basmıştır. (Artuklu, 1988: 737).

Selçuklu hakimiyetinde olmamakla birlikte Bursa'da da gümüş çıkarılan maden ocağının bulunduğu bilinmektedir (el-Kalkaşendî, 1987: 327).

5) **Cıva:** Doğu Anadolu bölgesinin çeşitli yerlerinde cıva madeninin çıkarıldığı kaydedilmektedir. (Bakır, 1998: 546).

6) **Zırnık:** Van Gölü'nün güneyinde zırnık yatakları bulunmaktaydı. Zırnık özellikle kuyumculukta ve tezyin işlerinde kullanılır, birçok Avrupa ve Orta Doğu ülkelerine ihraç edilirdi (Turan, 1993: 118, Sümer, 1990: 73, Sümer, 1986: 452, Sümer, 1985: 7, Bakır, 1998: 548, Tızlak, 2002: 412).

7) **Boraks (mihu'l-bevrak, güherçilesi):** İbn Havkal, Van Gölü çevresinde çıkarılan boraksın, fırınları için ekmekçiler tarafından kullanıldığını, Irak ve el-Cezire gibi yerlere ihraç edildiğini anlatmıştır. Mezkur müellif, boya boraksının da altın ve gümüşün lehimlenmesi için kullanıldığını ve Van Gölü çevresinden çıkarılarak dünyanın her tarafına yollanmasından büyük gelir sağlandığını belirtmiştir (Sümer, 1990: 73, Sümer, 1986: 452, Sümer, 1985: 7, Bakır, 1998: 548). Boraks, ayrıca porselenlerin süslenmesinde ve metallerin temizlenmesinde de kullanılırdı.

8) **Lacivert Taşı:** Aksaray, Sivas ve Konya yakınlarında bulunmakta, kuyumculukta kullanılmaktaydı (Quentin, 1965: 69, Cahen, 1994: 116, Sümer, 1985: 6).

9) **Bileyi Taşı:** Başta berberlerin kullandıkları usturalar olmak üzere kesici aletlerin bilendiği bu taş Afyonkarahisar'da çıkarılıyordu (Broquiere, 2000: 195, Eyice, 1975: 100).

10) **Çivit:** Selçuklu Türkiye'sinde üretimi yapılan boya maddelerinden birisi de çivitti (Quentin, 1965: 69, Cahen, 2001: 132, Kayaoğlu, 1981: 369). Ancak nerelerde çıkarıldığı konusunda bir bilgi bulunmamaktadır.

11) **Maden ? – Maden Yöresi:** Aksarayî, Hatiroğulları'nın, Urla adlı bir Moğol kumandanı ile 200 askeri Niğde yakınlarındaki "*Maden*" yöresinde öldürdüklerini bildirmektedir (Aksarayî, 2000: 79). Yine, "*Timurtaş, Karaman hududunu ve Maden taraflarını korumak için Niğde civarına gelmişti.*" (Aksarayî, 2000: 256) demektedir. Burada hangi madenin çıkarıldığı açık olarak belli olmamakla birlikte, bahsi geçen yerin Lülüve olması ve gümüş madeni çıkarılması kuvvetle muhtemeldir (Turan, 1953: 544, Köymen, 1993: 7). Bundan başka "*Amasya Madeni*" de vardı (Eflakî, 1986: 219).

12) **Neft-Katran-Kitre (Zamk) - Reçine:** Marco Polo, Gürcistan sınırındaki bir yağ kuyusundan, bu yağın iyi yandığından ve hayvanların yaralarına sürüldüğünden söz eder. (Marco Polo, 1985: 21). Ahlat'ta katran üretilir, her yere götürülürdü (Nâsır-ı Husrev, 1967: 10). Bununla birlikte kuşatmalarda mancınkla atılarak

yangın çıkarıcı Neft ve Katran, Erzurum ile Antalya'nın kuzeyinden sağlanırdı (Turan, 1998: 366, Bakır, 1998: 586). Bunlar Antalya, Isparta ve Kütahya gibi yörelerden temin edilerek; Mısır ve Avrupa pazarlarına Antalya Limanı vasıtasıyla ihraç ediliyordu (Pegolotti, 1965: 34, 294, Heyd, 2000: 612, Uzunçarşılı, 1988: 253, Sümer, 1990: 75).

13) Tuz: Selçuklu Türkiye'sinde sekiz tuzlanın olduğu bildirilmektedir (Turan, 1998: 363, Cahen, 1994: 116 Sümer, 1990: 75, Sümer, 1985: 7, Kayaoğlu, 1981: 369). Fakat yalnız Sivas civarında; Çankırı, Bingöl, Tuzlacık ve Kadı Tuzla'sı adıyla anılan 4 tuzla bulunmakta idi (Kucur, 1993: 66, Kayaoğlu, 1981: 5, 7, 9-10). Tuz Gölü'nden de tuz elde edilirdi. Bunların dışında, İzmir Körfezi'nde (Togan, 1955: 39) ve Aras vadisinde tuzlalar bulunmakta, yemeklik tuz buralardan da sağlanmaktaydı (Clavijo, 1993: 88, Ş. Turan, 2000: 100, Konukçu, 1994: 800). 1256 - 1257 yılında Ali Bahadır, Malatya'yı kuşatınca pahalılık artmış; tuzun bir makkûku (Hinz, 1990: 55) ⁶ 40 dirheme veya sultanın beyaz sikkelerinden 400 tanesine satılır olmuştu (Ebu'l-Ferec, 1940: 31, Ebu'l-Ferec, 1950: 565).

14) Kereste-Palamut: Antalya, Alanya (Alaiye) ve Fethiye'den; İskenderiye, Dimyat, Mısır, Avrupa ve İstanbul'a gemi vd. şeylerin inşası için kereste; başta Balat olmak üzere Türkiye'nin muhtelif yerlerinden de Avrupa'ya palamut (mazi) ihraç edilirdi (İbn Baruta (1993): s. 311, Pegolotti, 1970: 34, 294, Gordlevski, 1988: 22, Heyd, 2000: 611-612, Wittek, 1944: 2, Cahen, 2001: 132, Uzunçarşılı, 1988: 253).

II) SELÇUKLU TÜRKİYESİ'NE İTHAL EDİLEN BAZI MALLAR

A) Sanayi Ürünleri

1) Cam: Nusaybin'de cam cevheri (silisyum) çıkarıldığı belirtilmekle birlikte, (Hudud al- Alam, (1937): 140) cam eşyaların bir kısmı ithal edilirdi. Nitekim, İbn Baruta (Ö.1368 veya 1377), Antalya'da, Irak camlarından yapılmış avizeler görmüştü (İbn Batuta, 1993: 313). İtalyan devletlerince üretilen camlar ve cam ürünleri Türkiye'ye getirilirdi (Sümer, 1990: 13, Sümer, 1985: 10, Güçlüay, 1999: 119).

2) Elbise ve Kumaş : Selçuklu Türkiye'sinde sultanlar, devlet adamları, zengin tacirler gibi havastan insanların dışardan getirilen elbise vb. eşyaları kullandıkları bilinmektedir. Bunlar bazen satın alınarak ithal edilir, bazen de hediye olarak, ekabire takdim edilirdi. I. Gıyaseddin Keyhusrev'e (1192-119/1205-1211) Mısır mamulü kumaşlarla, (Karamanoğulları 1277 yılında Konya'ya girdiklerinde, tacirlerin mallarının bulunduğu hanları yağmalamışlardı. Yağmalanan mallar arasında Mısır mamulü kumaşlar da bulunmaktaydı.) (İbn Bibi, 1996: 205, Eflâkî, 1986: 333). İskenderiye'de üretilmiş elbiselerden oluşan hediyeler verilmiş, yine aynı sultana Ahlat Meliki Balaban (öl. 603-604/1206-1207) tarafından Rumî giysilerle Şuster (İran'ın Huzistan vilayetindedir) kumaşları hediye olarak sunulmuştur (İbn Bibi, 1996: 63, 67).

Rus keteni ve yünlü kumaşı, çok meşhur kumaşlardan olup, yağmur geçirmeyen, yumuşak ve kırmızı renkte olarak Başkurt Türkleri tarafından dokunurdu. Suğdak seferi sırasında; Rus melikinın Emir Hüsameddin Çoban'a verdiği hediyeler arasında Rus ketenleri de vardı (el-Gıranati, 1925: 196-199, İbn Bibi, 1996: 334,342). İstanbul atlası (Dibac-ı Rumî) da ithali yapılan mallar arasında idi. (Mevlâna, 2001: 135). İskarlât (saklâtin-saklâtun-sakarlât) kumaşlar da aranan mallardandı (İbn Bibi, 1996: 189). Konya'da iskarlât (parlak ve kırmızı renkte bir tür Venedik çuhası) (Sümer, 1985: 17, Merçil, 2000: 20) kumaşlardan yapılmış elbiseler, Mısır sarıkları, Mısır ve Şaş ipekli giyilirdi (Eflâkî, 1986: 340, 149, 182, 209, 211, Taneri, 1977: 95). Selçuklu Türkiye'sine Çin ipekleri getirilir, (İbn Bibi, 1996: 380), Yemen, Hint, Kıtay (Çin.) ve Multan kumaşlarından yapılan elbiseler de giyilirdi (Eflâkî, 1986: 98, 143). İskarlât ve utâbî (veya uttâbî-utâbî) (Merçil, 2000: 21) kumaşlar Bağdat'ta dokunurdu (İbn Bibi, 1996: 82). Müritlerinden olan bazı tacirler Mevlâna'ya; İskenderiye ve utâbî kumaşlarından; Mısır elbiselerinden oluşan hediyeler sunmuşlardı (Eflâkî, 1986: 333).

Elbise, kürk (keten, atlas, ipekli, kemha) ve kumaşlar; Şam, Bağdat, Tebriz, Nişabur, Yemen, Hindistan, Çin, İstanbul, İskenderiye, Rusya, Kıpçak Diyarı, Bartas şehri, Kıbrıs ve Avrupa'dan ithal edilirdi (İbn Bibi, 1996: 52, 139, 178, 179, 334, 342, Eflakî, 1986: 332, 333, C II, 98, 114, 149, İbn Batuta, 1993: 336, Sümer, 1993: 13, Sümer, 1985: 9-10, Köymen, 1986: 616-617). "Hindibârî" denilen kumaştan ferace yapılır, Hindistan mamulü sarık, ferace ve gömlekler Türkiye'de giyilirdi (Eflâkî, 1986: 133, 219-220, Taneri, 1977: 95). Bunların yanında Hindistan'dan hurka ithal edilirdi (Eflâkî, (1986): C.II. s. 58).

Selçuklu sultanlarına başka memleketlerden muhtelif zamanlarda gönderilen hediyelerle ilgili verilen bilgilerden Türkiye'de hangi dış menşeli malların bulunduğunu öğrenebiliyoruz. Mesela; Abbâsî halifesi en-Nâsir li-Dinillah (1180-1225), I. İzzeddin Keykâvus'a (1211-1220) fütüvvetnâme ile birlikte; 10 baş Hicazî yolcu devesi, Şam taraflarının kıymetli eşyalarından, Hint mamulü eşyalardan, elbiselerden, ipekli ve pamuklulardan, Şusterî, Haydarî giyeceklerden, altın işlemeli İskenderiye mamulü kumaşlardan oluşan pek çok kıymetli hediye göndermiştir (İbn Bibi, 1996: 179, Koca, 1997: 64-65, Turan, 1997: 631-642, Sümer, 2002: 352-353, Cahen, 1978: 813). Mevlâna'nın karısı Kimya Hatun, Bartas şehrinden getirilen kürkler giymekte idi (Eflâkî, 1986: 114). Evlerde ve konaklarda Gürcistan ve Şiraz'da dokunmuş perdeler kullanılırdı (Eflâkî, 1986: 118).

⁶ Imakûk = 61 ila 81,2 kg arasında değişen ağırlık ölçüsü birimidir.

B) Maden ve Madenî Eşya:

Cerrahide kullanılan neşter gibi araçlar Hint demirindendi (İbn Bibi, 1996: 125). Bunun yanı sıra gümüş eşya, kalay ve kurşun Avrupa'dan ithal edilirdi (Heyd, 2000: 605, Wittek, 1944: 122).

1) **Savaş Araç - Gereçleri:** Türkiye Selçuklu Devleti ordusunda kullanılan silah vb. araç gereçlerin bir kısmı da dışarıdan getirilirdi. Yaylar; Şam ve Çaç (Özbekistan'ın başkenti Taşkent) ve Harezmi mamulü, kılıçlar; Hint ve Yemen, kalkanlar; Gilan ve Hint yapısı olabilmekte idi (İbn Bibi, 1996: 233, 307, Eflâkî, 1986: 354, Turan, 1998: 61).

2) **Mücevher:** 1227 yılındaki, Suğdak Seferi sırasında Rus melikinin Emir Hüsameddin Çoban'a verdiği hediyeler arasında Bedahşan mücevherleri de vardı (İbn Bibi, 1996: 334, Turan, 2015: 358, 610-611, Yücel, 1991: 38-39, Taneri, 1998: 513).

3) **Parfümeri:** Türkiye Selçuklu ileri gelenleri güzel koku ve esans gibi şeyleri de ithal ederlerdi. Bu nevi mallardan bir kısmı Hoten, Tatar ve Çin mamulüydü. Nitekim; I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) ile evlenen Erzincan Meliki Fahreddin Behramşâh'ın (1168-1225) kızı Selçuk Hatun'un çeyizinde Hoten ve Çin kokuları vardı (İbn Bibi, 1996: 194, 307, Melâna, 2001: 1153). Yine Çin'den de misk ve amber gibi çok güzel kokuların getirildiği bilinmektedir (Mevlâna, 2001: 203).

4) **Müzik Aletleri:** Mehter takımının çalgıları arasında; Rum (Bizans) yapısı zurna, ve Hint yapısı def gibi aletler bulunmaktaydı (İbn Bibi, 1996: 233).

C) Gıda Maddeleri

Selçuklu Türkiyesi'nde Hint ve Uygur Türkleri tarafından yapılan sirke kullanılır (İbn Bibi, 1996: 47), bunun yanında baharat Mısır'dan, tıpta kullanılan nebatat, Hindistan'dan getirilirdi (İbn Bibi, 1996: 179, Turan, 1988: 54, Sümer, 1993: 13, Sümer, 1985: 10).

1) **Şeker:** Türkiye şeker; Şam, Mısır ve Kıbrıs'tan alırdı. 1110 yılında Cenevizler, 70 kadar Arap tacirini esir alarak 400 sandık Mısır mamulü şeker ile Dimyat kumaşlarına el koymuşlardı (Ebu'l-Ferec, 1950: 350, Heyd, 2000: 610, Turan, 1993: 208, Güçlüay, 1999: 114). 1289'da bir Ceneviz gemisi İskenderiye'den Alanya'ya (Alâiye), aralarında şeker de bulunan mallar getirmişti (Heyd, 2000: 610, Merçil, 2000: 64). Yine aynı yıl Cenovalı kaptan Benedetto Zaccaria; Alanya (Alaiye) açıklarında şeker ve başka mallarla yüklü Mısır gemisini ele geçirmiştir (Heyd, 2000: 466). Mısır şeker, gemilerin yanı sıra develerle de getirilir, yeni gelenlerle birlikte miktar arttığı için fiyatı düşerdi (Mevlâna, 2001: 208). Dönemin anlayışına göre Mısır, şekerlerle dolu, tatlı bir mekandı (Eflâkî, 1986: 169). Musul ve el-Cezîre gibi yerler de şeker Mısır'dan ithal etmiştir (İbnü'l-Esir, 1987: 410).

Osman Turan, İbn Bibi'de geçen; "...o günlerde bir gün sultan, Alaiye'de kalenin dışında yaptırdığı "*şikâr-hâne*"ye (İbn Bibi, 1996: 290), av evi, av köşkü) "*şikâr-hâne*" lafzını "*şeker-hâne*" olarak anlamış ve buna dayanarak Türkiye'de şeker üretildiğini ileri sürmüştür (Turan, 2013: 365). Mürsel Öztürk, bu kelimeyi "*şikâr-hâne*" olarak çevirmiştir (İbn Bibi, 1996: 290). Faruk Sümer de Türkiye'de ne ölçüde şeker kamışı ve şeker üretimini yapıldığının bilinmediğini, "*şikâr-hâne*"nin, av köşkü olduğunu, Osman Turan'ın yanlış olduğunu belirtmektedir (Sümer, 1985: 9, Kaymaz, 1967: 30, Merçil, 2000: 65).

Türkiye'de, dışarıdan ham olarak getirilen şekerler işlenirdi. Nitekim, Ahmed Rifâi'nin (öl.1182) oğlu Seyyid Taceddin'in adamları şeker yaparlardı (Eflâkî, 1986: 113). Türkiye'ye getirilen şeker "*akide, badem, parmak şeker*" vd. adlarla anılan türlerde işlenerek kullanılırdı (Mevlâna, 2001: 120, Merçil, 2000: 65). Badem şeker hazırlaması bilgi isteyen bir iş olmalı ki Kutbeddin Sancar b. Abdullah Atik es-Sahib Alaeddin Ata Melik Cuveynî, er-Rumî'nin ilaç, merhem, usare ve hapların yanı sıra badem şeker hazırlamakta da büyük bilgi sahibi olduğu belirtilmiştir (Buniyatov, 1981: 597).

Bazı şeker çeşitleri az bulunurdu. Nebetşeker denilen bir şeker türü bunların başında gelirdi. İhtiyaç duyulduğu bir zamanda tüm Konya'da ancak 40 zembil (Pakalın, 1993: 652) kadar bulunabilirdi. Bu şekerden şerbet yapılır ve ancak aristokrat tabakadan insanlarca içilirdi, fakirler ise bal şerbeti içerlerdi. Şekerden helva da yapılırdı (Eflâkî, 1986: 173, 179, Oral, 1955: 389). I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220); Erzincan Meliki Mengücekoğlu Fahreddin Behramşâh'ın (1168-1225) kızıyla evlenirken yaptığı düğün merasiminde, ikram etmek için 1000, 500, 250, 100 ve 50'şer miskallik şeker kalıpları yaptırmıştı (İbn Bibi, 1996: 72). I. Alaeddin Keykubâd (1220-1237), Erzincan meliki Fahreddin Behramşâh'ın (1168-1225) oğlu Dâvudşâh'a (1225-1228) şeker ve başka mallardan oluşan hediyeler vermişti (İbn Bibi, 1996: 359, Turan, 1997: 646-660, Sümer, 2002: 358-359).

D) Hayvansal Ürünler

1) **Kürk:** Bulgar Türkleri'nden bir tacir, kunduz ve samur kürklerini Azerbaycan'da kılıçla takas etmişti. 4 kılıç bir dinar tutuyordu (el-Gırnatî, 1925: 118-119). Kürkler, çoğunlukla Karadeniz'in kuzeyindeki ülkelerden Suğdak ve Sinop yolu ile Türkiye'ye getirilirdi. Konya'da samur kürkü yanında vaşak kürkü de giyilirdi (Eflâkî, 1986: 340).

E) Köle ve Cariye

Türkiye'de en çok rastlananlar, Rum ve Frenk köle ve cariyeleriydi (İbn Bibi, 1996: 82, 189, Kazvinî, Tarihsiz: 530). Nitekim, Hoca Mecdeddin Meragî'nin bir Rum cariyesi vardı (Eflâkî, 1986: 373). Selçuklu Türkiyesi'nde doğulu köleler de bulunurdu (İbn Bibi, 1996: 63). Hint kökenli kölelere dahi rastlanırdı (Mevlâna, 2001: 258). Bunların yanı sıra Kıpçak; ("dillere destan olan, aşıkların baş belası Kıpçak güzelleri") (İbn Bibi, 1996: 336, 342). Kıtay (Çin), Keşmirli köle ve cariyeler de alınır satılırdı (İbn Bibi, 1996: 307, 369). Türkiye Selçuklu Devleti sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in eşlerinden biri, II. Alâeddin Keykubad'ın annesi Gürcü Hatun'un 400 kadar cariyeye sahip olduğu bilinmektedir (İbn Bibi, 1996: 194,234, 279). Köleler yanında; Selçuklu ordusunda, Kazvinli, Deylemlî, Rum ve Frenk kökenli askerler istihdam edilirdi. Selçuklu Türkiyesi'ne muhtelif muhtelif milletlerden köle getiren bazı tacirlerin adlarını devrin kaynaklarından öğrenmekteyiz. Nitekim Şerefeddin Hindî adında bir tacir ve attarın Hindistan'a giderek görülmedik mallarla birlikte çok sayıda köle ve cariyeye de getirdiği belirtilmektedir (Eflâkî, 1996: 134, 224, Merçil, 2000: 42).

Türkiye Selçukluları, çoğunlukla gayri Müslim milletlerden köle ve cariyeler satın alırlardı. Bunların bazıları beş, on veya on beş yaşındaki çocuklar idi (Mevlâna, 2001: 66, el-Gırnatî, 1925: 116-117). Yabancı Pazarı gibi yerlerde Rum, Türk ve Frenk köleler ile cariyeler satılırdı (İbn Bibi, 1996: 189). İbn Fazlullah el-Ömerî'nin (1301-1348) anlattığına göre, Kıpçak Türkleri açlık ve kuraklık zamanlarında erkek çocuklarını satarlardı. Bolluk zamanlarında kız çocuklarını seve seve satarlar, fakat erkek çocuklarını ancak büyük bir ihtiyaç ve sıkıntı anında satarlardı (Yakubovskiy, 1992: 68). Köle temin etmede izlenen bir yol da savaşlarda ele geçirilen esirlerin alınıp satılması idi. 1096 yılında yapılan savaşlarda Türkler, Haçlılardan pek çok köle, esir ve atı ganimet olarak almışlardı (İbnü'l-Kalanisî, 1932: 41-4).

Sivas, kuzeyli ve güneyli tacirlerin alış-veriş yaptıkları ana merkezdi. Kıpçak ve Kafkas kökenli köle ve cariyeler Mısır'a buradan satılırdı. Memlûk Devleti'nin ordusu bu kölelerden kurulmuştur. Gerek yapılan savaş ve akınlarda ele geçirilen esirler, gerekse transit olarak gelen Rus, Kıpçak, Çerkeş köleler; Mısır, Suriye, Irak, İran gibi yerlere gönderilirdi. Bunun için köleler bir meta olarak büyük ticarî önemi haizdi (İbn Batuta, 1993: 332, Turan, 1947: 215, Wittek, 1944: 4, Runciman, 1992-1998: 222, Cahen, 2001: 132,135, Sümer, 1985: 9, Çelik, 2001: 150). Savaş ganimetleri de önemli bir ticarî meta olarak alınır satılırdı. I. Manuel Komnenos (1143-1180) 1159'da Kilikya seferi dönüşünde II. Kılıç Arslan'ın (1155-1192) topraklarına girmiş, Türkmenler yaptıkları akınlarda Bizanslılardan 20 bin at ve katır almışlardı. Haçlılardan savaş ganimeti olarak ele geçen mallar ve köleler İran'a kadar uzanan pazarlarda satılırdı (Mateos, 2000: 327, Turan, 20015: 200).

Sonuç

Ülkenin zenginliği hakkında fikir veren önemli gösterge gerek sultanların ve gerekse diğer ekabirden insanların muhtelif sebeplerle başkalarına verdikleri hediyeler ile bunların miktar ve evsafıdır. Bu konuda birkaç misal verilebilir; II. Rükneddin Süleyman-şâh; (1196-1204), Zahireddin Faryabî'ye, kendisine yazdığı bir kasidede karşılık, 2 bin sultanî dinar, 10 baş at, 10 baş katır, 12 hörgüçlü deve, 5 köle, 5 Rum cariyeye, altın işlemeli atlas, kutnî, attabî, iskarlat kumaşlardan mamul elbiseleri hediye etmişti (İbn Bibi, 1996: 82, Turan, 2015: 263). Diğer yandan Malatya meliki Muizeddin, kardeşi I.Gıyâseddin Keyhusrev'e (1192-119/ 12 05 -1211) 50 bin dinar değerinde bir gerdanlık hediye etmişti (İbn Bibi, 1996: 61). I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220), Kayseri'de I. Alaeddin Keykubâd (1220-1237) ve müttefikleri tarafından kuşatıldığında, Celaledin Kayser, müttefikleri birbirinden ayırmak için, I. İzzeddin Keykâvus'un (1211-1220) kız kardeşine ait, 12 bin Mısır altın değerindeki bir baş sargısını Ermeni Tekfuru II. Leon'a (1187-1219) "na'1-baha" olarak vermişti (İbn Bibi, 1996: 136-137 Turan, (1997): 646-660, Koca, 1993: 23). Kardeşi ile yaptığı mücadeleyi kazanan I.İzzeddin Keykâvus, (1211-1220), Konya tahtına oturduğunda, Konya ahalisi kendisine 100 bin dirhem (gümüş), 5 bin dinar (kızıl altın), 100 kat altın işlemeli elbise, her cins ve renk kumaştan 50 kat elbise, her renkten 150 top tam boy atlas kumaş, 30 baş at, 20 baş katır, 50 hörgüçlü deve hediye etmiştir (İbn Bibi, 1996: 140, Turan, 2015: 297). Yine I. İzzeddin Keykâvus'a, (1211-1220) Hüsameddin Salar'ın kızı 72 beyitlik bir kaside yazarak gönderdiğinde sultan, Musul'dan bu kasideyi getiren şahsı 7200 dinar para ile taltif etmiştir (İbn Bibi, 1996: 142-143).

Sultanlar, sahip oldukları para ve mal gibi zenginlikleri çeşitli vesilelerle halka da ihsan ederlerdi. Bu cümleden olarak; I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220), babasının cenaze merasiminden sonra 30 bin dinarı fakir fukara ve tekelere bağışlamıştır (İbn Bibi, 1996: 154). Türkiye Selçuklularının iktisadî vaziyetleri ve zenginlikleri hakkında sultanların düğünleri ile ilgili verilen anekdotlardan da bilgiler elde edilebiliyor. I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220), Erzincan Meliki Mengücekoğlu Fahreddin Behramşâh b. Davud'un (1218-1225) kızını 50 bini muaccel ve 50 bini müeccel olmak üzere, 100 bin kızıl altın dinar mihirle kendisine nikahlamıştır. Sultan, düğününe katılan ümeraya, alimlere ve diğer ileri gelenlere; içlerinde 1000, 500, 250, 100 ve 50'şer miskallik ⁷ altınlar bulunan tabaklar sunulmasını emretmiştir (İbn Bibi(1996): C.I s. 195, Turan

⁷ 1 miskal, 4,5 veya 4,81 gr.'dir.

(2015): s.323). I. Alaeddin Keykubâd (1220-1237), Abbâsî halifesi Müstansır Billâh'ın (1226-1242) elçisi olarak 1236 yılında Konya'ya gelen Muhyiddin İbnü'l Cevzî'ye (Ö.1258) 50 bin sultanî akçe, 100 kat kıymetli elbise, 5 baş rahvan katur, 5 Rum köle, 30 bin dirhem gümüş hediye etmiştir (İbn Bibi (1996): s. 279, Cengiz (1999): C. XX, s. 542). Yine I. A. Keykubâd (1220-1237), Erzincan meliki Mengücekoğlu Fahreddin Behramşâh'ın (1168-1118) oğlu Dâvudşâh'a (1118-1225) 10 bin dinar, 2 bin baş koyun, 2 bin yük (Hinz, 1990: 44)⁸ (324.288 kg.) buğday, 5 bin yük (810.720.000 kg.) arpa, 200 yük şarap, mum, şeker ve 20 bin akçeden oluşan hediyeler vermiştir (İbn Bibi, 1996: 359).

KAYNAKÇA

- Ahmed Eflâki (1986). *Ariflerin Menkıbeleri; Mevlâna ve Etrafındakiler*, (çev. Tahsin Yazıcı), C. I. İstanbul:
- AKDAĞ, Mustafa (1995). *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, C. I, İstanbul:
- AKDAĞ, Mustafa (1950). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti" *Belleten*, C. XIII, S.LV, s. 498.
- AKDAĞ, Mustafa (1950). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti" *Belleten*, C. XIII, S.LV, s. 501.
- AKSARAYI Kerimüddin Mahmud (2000). *Müsameretü'l-Ahbar ve Müsameretü'l-Ahyar*, (çev. Mürsel Öztürk), TTK. Yayınları, Ankara:
- ALPTEKİN, Coşkun (1994). "Türkiye Selçukluları" *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.VIII, Konya:
- ANNA Komnena (1952). *Alexiad (Malazgirt'in Sonrası)*, (çev. Bilge Umar), İstanbul:
- ARAT, Reşit Rahmeti (1997). "Batman" *İslam Ansiklopedisi*, C. II s. 342-344.
- ARTUK, İbrahim (1988). "Erzurum Meliki Muğis el-Din Tuğrul ve Oğlu Cihanşâh Adına Basılan Sikkeler", *IX. TTK. Kongresi Bildirileri*, C. II, s. 737, Ankara:
- Attiya, A. S. (1997). "Rıtl", *İslam Ansiklopedisi*, C. IX, s. 727.
- BAKIR, Abdulhalik (1998). "Orta çağ İslam Dünyasında Madenler ve Maden Sanayii", *Belleten*, C. LXI, S. CCXXXII, s. 545-546.
- BAKIR, Abdulhalik (2001). "Orta Çağ İslam Dünyasında Deri, Tahta ve Kağıt Sanayi", *Belleten*, C. LXV, S. 242, s. 91, 99.
- BAKIR, Abdulhalik (2001). "Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma Sanayi", *Belleten*, C.LXIV, S.CCILI, s. 766-768.
- BAKIR, Abdülhaluk (2001). "Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma Sanayi", *Belleten*, C. LXIV, S. 241, s. 241.
- BAŞTAV, Şerif (1989). *Bizans İmparatorluğu Tarihi (1261- 1461)*, Ankara:
- BAYAT, Ali Haydar (1991). "Anadolu Selçuklu Hastane Vakfiyelerinin Tek Örneği Olarak Sivas Darüşşifası Vakfiyesi", *Türk Kültürü Dergisi*, S. 333, s. 5-19.
- BAYKARA, Tuncer (1997). *I. Gıyâseddin Keyhüsrev (Gazi-Şehit)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- BAYRAM, Mikail (2001). "Anadolu Selçuklularında Devlet Yapısının Şekillenmesi" *Cogito*, Selçuklular, S. XXIX, s. 63.
- BAYRAM, Mikail (1994). *Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum*, Konya:
- BAYRAM, Mikail (2001). "Uç Beyi Mehmed Bey Kimdir?" *I. Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildirileri*, C. I. s. 159.
- BEDİRHAN, Yaşar (1994). *Ortaçağ'da İpek Yolu Hakimiyeti ve Türk Yurtları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BOZKURT, Nebi (1997). "Halî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XV s. 255.
- BROQUËRE, Bertrandon de la (2000). *Deniz Aşırı Seyahat*, (çev. İlhan Arda), İstanbul:
- BUNİYATOV, Musa Ziya (1981). "İbn al-Fuvatî'nin "Tahsis Macma'al-Âdab fi-Mu'cam al-Alkab" Eserinde Belirtilen Konya Sultanlığının Görkemli Şahısları", *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. II s. 597.
- CAHEN, Claud (1978). "Keykâvus I" *The Encyclopaedia of İslam*, C.IV s. 813.
- CAHEN, Claud (1978). "Keykubad I" *The Encyclopaedia of İslam*, C. IV, s. 817-818 (New Edition).
- CAHEN, Claud (1994). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (çev. Yıldız Moran), İstanbul:
- CAHEN, Claude (1972). "İbn Sa'id Sur L'Asie Mineure Seldjuquide" *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.VI S.X-XI, s. 45.
- CAHEN, Claude (1987). "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", (XI. yy. 2. yarısı), (Çev. Yaşar Yücel-Bahaddin Yediylüzdü), *Belleten*, C. LI, S. 201, s. 1397-1415.
- CAHEN, Claude (2001). "XIII. Yüz Yıl Başında Anadolu'da Ticaret", *Cogito*, Selçuklular, S. XXIX, s.132, İstanbul: Yapı Kredi yayınları.
- CLAVİJO, Ruy Gonzales de (1993). *Anadolu, Orta Asya ve Timur*, (çev. ö. Rıza Doğrul), İstanbul:
- COŞKUNER, Fahrettin (1994). *Menakıb-ı Şeyh Evhadü'd-Din Hamid el-Kirmani*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇAY, Abdulhaluk (1987). *II. Kılıçarslan*, Ankara:
- ÇELİK, Aydın (2001). "Fatımiler Döneminde Mısır'ın Ticari Münasebetleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. CXXXV s. 150.
- DEMİRKENT, İsm (1996). *Sultan I. Kılıç Arslan*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- DEMİRKENT, İsm (2002). "Kılıçarslan I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXV s. 396-399.
- EBU'L-FEREC İbnü'l-İbri (1940). *Tarih-i Muhtasarü'd-Düvel*, (çev. Şerafettin Yaltkaya), İstanbul:
- EBU'L-FEREC, Gregory Bar Hebraeus (1950). *Ebu'l-Ferec Tarihi*, C. II. (çev. Ö. Rıza Doğrul), Ankara:
- EBU'L-FEREC-İbnü'l-İbri (1940): *Tarih-i Muhtasarü'd-Düvel*, (çev. Şerafettin Yaltkaya), İstanbul:
- el-GIRNATÎ, Ebü Hâmid Muhammed b. Abdîrahmân b. Süleyman el-Mazinî (1925). *Tuhfetü'l-Elbâb ve Nuhbetü'l-A'câb/ Gırnati Seyahatnamesi*, (Derleyici, Sadık Yazar), İstanbul:
- el-Kalkaşendî, Ebu'l-Abbas Ömer b. Ali (1987). *Subhu'l-A'sâ fi Sina'âti'l-İnsâ*, C.V, Beyrut:
- el-Ömerî, İbn Fazlullah (2002). *Mesâlikü'l-Ebsar fi Memâlikü'l-Ensâr*, Abu Dabi:
- ERDMANN, Kurt (1961). *Das Anatolische Karavansaray Des 13. Jahrhundert*, C. I, Berlin.
- EYİCE, Semavi (1975). "Bertrandon Dela Broquiere ve Seyahatnamesi", *İÜEF. İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, C. VI, Cüz: 1-2, s.94.
- GORDLEVSKİY, Vladimir Aleksandroviç (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti* (çev. Azer Yaran), Ankara:
- GÖK, Halil İbrahim – COŞKUNER, Fahrettin (2014). *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme), Tercüme ve Notlar*, Ankara: Atf Yayınları.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali (2001). *Ahi Sinan Bin Mes'ud ve Şecere-nâmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- HEYD, W. (2000). *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, (çev. E. Ziya Karal), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- HINZ, Walter (1990). *İslam'da Ölçü Sistemleri*, (çev. Acar Sevim), İstanbul:

⁸ Bir yük, 162,144 kg.'dir.

- Hudûd el-âlam min el-maşrik ila el-mağrip, The Regions of The World, (1937). (İng. Çevr. V. Minorsky), London:*
- İbn Bibi, el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferi (1996). *El-Evâmirü'l-Alaiye fi'l-Umuru'l-Alaiye, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara:*
- İbn Fadlan (1995). *Seyahatname, (Haz. Ramazan Şeşen), İstanbul: Bedir Yayınları.*
- İBN ŞEDDAD, İzzeddin (1941). *Baypars Tarihi, C. II, (çev. M. Şerefüddin Yalıtıkaya), İstanbul:*
- İbnü'l – Kalanîsî (1932). *The Damascus Chronicle Of The Crusades, (çev. H.A.R Gibb), London:*
- İbnü'l-Esir, Ebî'l-Fazıl Hasan İzzeddin Ali (1987). *el-Kâmil Fi't-Tarih, C. X, (çev. Abdülkerim Özyayın), İstanbul:*
- İLGÜREL, Mücteba (1993). "Çaka Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. VIII. s. 186-187.*
- KAFESOĞLU, İbrahim (1993). *Türk Millî Kültürü, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.*
- KALLEK, Cengiz (1992). "Batman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.V. s. 199-200.*
- KARABACAK, Ahmet Hamdi-BAYRAM, Sadi (1981). "Sahib Fahrü'd-din Ali'nin Konya, İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri", *Vakıflar Dergisi, S. XIII, s. 60.*
- Kaşgarlı Mahmud (1998). *Divânü Lügat-it-Türk, C. I, C. II, C.III. Ankara:*
- KAYAOĞLU, İsmet (1981), "Rahatoğlu ve Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi, S. XIII, s. 5,7,9-10.*
- KAYAOĞLU, İsmet (1981). "Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXIV s. 369.*
- KAYMAZ, Nejat (1966). "Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü I", *Tarih Araştırmaları Dergisi, C. II, S. II-III, s.91-154.*
- KAYMAZ, Nejat (1967). "Anadolu Selçuklu Devletinin İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü II", *Tarih Araştırmaları Dergisi, C. III, S. IV-V, s. 23-61.*
- KAYMAZ, Nejat (1970). *Pervâne Muinü'd-Din Süleyman, Ankara:*
- KAZVINİ, Zekeriyâ b. Muhanimed b. Mahmud (Tarihsiz). *Asaru'l Bilad, (nşr. Dar Sader), Beyrut:*
- KESİK, Muharrem (2003). *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi I. Mesud Dönemi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.*
- KINNAMOS, Ionnes (2001). *Ionnes Kinnamos'un Historiası, (çev. Işın Demirkent), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.*
- Klaus-Peter Matschke (2002). "Commerce, Trade, Markets, and Money: Thirteenth-Fifteenth Centuries", *The Economic History of Byzantium, C.II s. 783.*
- KOCA, Salim (1996). "Türkiye Selçuklularında Ekonomik Politika", *Erdem, (Atatürk Kültür Merkezi Dergisi), C.VIII, S.XXIII, s. 469-470.*
- KOCA, Salim (1997). *Sultan I. İzzeddin Keykaous (1211-1220), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.*
- KOCA, Salim (2002). "Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomik Politikalar", *Türkler, C. VII s. 347.*
- KONUĞU, Enver (1994). "Clavijo'nun Doğu Anadolu (Erzincan Doğu Bayezid) Yolculuğu (1404-1405)", *T.T.K. Kongresi Bildiriler, C. II s. 800.*
- KÖYMEN, M Altay (1986). "Türkiye Selçukluları Devletinin Ekonomik Politikası", *Belleten, C. L, S. CIIC, s. 616-617.*
- KÖYMEN, M. Altay (1977). "Türklerin Anadolu'da Denize İlk Ulaşmaları ve Türk Dehasının Jeopolitiktan Faydalanarak Medeniyet Kurmada Gösterdiği Üstünlük I", *Millî Kültür, C. I, S. III, s.10.*
- KÖYMEN, M. Altay (1983). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi - III. Cilt: Alparslan ve Zamani, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.*
- KÖYMEN, Mehmet Altay (1993). "Türkiye Selçukluları Tarihine Dair Yeni Bir Kaynak : el-Veledü's-Şefik", *Belgeler; Türk Tarih Belgeleri Dergisi, C.XV S. XIX, s.7.*
- KUCUR, Sadi (1993). *Sivas, Tokat ve Amasya'da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları (Vakfiyelere Göre), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.*
- MARCO POLO (1930). *The Travels of Marco Polo, (İng. çev. Manuel Komroff), New York:*
- MARCO POLO (2015). *Geziler Kitabı, (çev. Ömer Güngören), İstanbul: Yol Yayınları.*
- MARCO POLO (1979). *Marco Polo Seyahatnamesi, (çev. Filiz Dokuman), İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.*
- Melâna Celaleddin-i Rumî (2001). *Rubailer, (çev. Şefik Can), Ankara:*
- MERÇİL, Erdoğan (1993). *Müslüman Türk Devletleri Tarihi, Ankara:*
- MERÇİL, Erdoğan (1996). "Na'l-Baha ve Kullanılışına Dair örnekler", *Belleten, C. XV S.CCXXVII, s. 24.*
- MERÇİL, Erdoğan (2000). *Türkiye Selçuklularında Meslekler, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.*
- Mevlâna Celaleddin-i Rumî (2001). *Mesnevi, C.VI, (çev. Veled İzbudak, Gözden Geçiren; Abdülbâki Gölpinarlı), İstanbul:*
- Müverrih Vardan (1937). "Türk Fütuhâtı Tarihi", (çev. Hrant D. Andreasyan), *İ.Ü. Tarih Semineri Dergisi, C. II, s. 189.*
- Nâsır-ı Husrev (1967). *Sefername, (çev. Abdülvehap Tarzi), İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.*
- NİKETAS Khoniates (1995). *Historia (Ionnes Manuel Komnenos Devirleri), Ankara:*
- Niketâs, Khoniates (1958). *Die Krone Der Komnenen, (Almanca çev. Franz Grabler), Köln:*
- Ocak, A. Yaşar (1994). "Babailik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C IV, s. 373-374.*
- OCAK, A. Yaşar (2000). *Babailer İsyanı, İstanbul:*
- ORAL, M. Zeki (1955). "Sultan Hatun Senedi", *Belleten, C. XIX S. LXXIII, s. 389.*
- OSTROGORSKY, George (1991). *Bizans Devleti Tarihi, Ankara:*
- ÖZAYDIN, Abdülkerim (1994). "Danişmendliler" *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Konya:*
- ÖZAYDIN, Abdülkerim (2002). "Kılıçarslan II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XXV s. 399-403.*
- ÖZÖNDER, Hasan (1990). "İpekyolu'nun Konya'daki İzlerine Dair Yeni Belgeler ve Bilgiler" *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi (İstanbul 21-25 Mayıs) Bildirileri, s.551-557.*
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1993): *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.I III, İstanbul:*
- PEGOLOTTI, Francesco Balducci ((1970). *La Pratica Della Mercatura, (Allan Evans) New York :*
- RUBRUK, Wilhelm Von (2001). *Moğolların Büyük Hanına Seyhat (1253-1255), (çev. Ergin Ayan), İstanbul:*
- RUNCİMAN, Steven (1992-1998). *Haçlı Seferleri Tarihi, C. I. II. III. (çev: Fikret Işıltan) Ankara:*
- RUY, Gonzales de Clavijo (1993). *Anadolu, Orta Asya ve Timur, (çev. Ö. Rıza Doğrul), İstanbul:*
- SARRE, Friedrich (1989). *Konya Köşkü, (çev. Şehabeddin Uzluk), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.*
- SARRE, Friedrich (1998). *Küçük Asya Seyhâti (1895 Yazı), (çev. Dara Çolakoğlu), İstanbul:*
- SEVİM, Ali (1990). *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleyman-şâh, Ankara:*
- SEVİM, Ali (2002). "Keyhusrev I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XXV s. 347-349.*
- SEVİM, Ali (2002). "Keyhusrev II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XXV, s. 349-350.*
- SIMON De Saint-Quentin, (1965). *Histoire Des Tartares, (Haz. Jean Richard), Paris:*
- SIMON De Saint-Quentin (2006). *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu, (Çev. Erendiz Özbayoğlu), Antalya:*
- SAHİLLİOĞLU, Halil (1991). "Antakya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. III, s. 230-231.*
- STRECK, (1997). "Antakya", *İslam Ansiklopedisi, C. I, s. 458-459.*
- SÜMER, Faruk (1983). "Türklerde Atçılık ve Binicilik, I. Bölüm", *Türk Dünyası Araştırmaları, S. XXIV s. 15-17.*

- SÜMER, Faruk (1985). *Yabanlu Pazan*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- SÜMER, Faruk (1990). "Selçuklular Devrinde Türkiye'de Madenler" *Türkiye İktisatı*, S. VII, s. 73.
- SÜMER, Faruk (2002). "Keykubâd I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXV. s. 358-359.
- SÜMER, Faruk (2002). "Keykâvus I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXV. s. 352-353.
- SÜMER, Faruk (1986). "Ahlat Şehri ve Ahlatşâhlar", *Belleten*, C. L. S. IIIIC, s. 452.
- SÜMERR, Faruk (1984). "Anadolu'daki Türk Halıcılık Tarihine Dair En Eski Bilgiler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.XXXII, s. 46-48.
- ŞERAFEDDİN Ebu Abdullah Muhammed Tancî ibn Battuta (1333-1335). *Tuhfetü'n-nüzzâr fi Garaibi'l-emsâr ve Acaibi'l-esfâr*, C. I. (çev. Çavdaroğlu Mehmed Şerif Paşa), İstanbul:
- ŞERAFEDDİN Ebu Abdullah Muhammed Tancî ibn Battuta, (1993). *İbn Battuta Seyahatnamesi*, C. I. (çev. Mümin Çevik), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TABAKOĞLU, Ahmet (2000). *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul:
- TANERİ, Aydın (1998). "Hüsameddin Çoban", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XVIII, s. 513.
- TANERİ, Aydın (1977). *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı (Menakıbı'l Ârifin'e Göre)*, Konya:
- TANMAN, Baha (1993). "Danişmendliler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, s. 469-477.
- TEKİN, Zeki (1994). "Deri" T.D.V.LA. C. IX s. 177, İstanbul:
- TEKİNDAĞ, Şehabeddin (1937). "Alauddin Keykubâd ve Halefleri Zamanında Selçuklu-Küçük Ermenistan Hududları", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, C. I s. 31.
- TEKİNDAĞ, Şehabeddin (1997). "Lü'lü'e", *İslam Ansiklopedisi*, C.VII, s. 110.
- TEMİR, Ahmet (1989). *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TIZLAK, Fahrettin (2002). "Osmanlılardan Önce Türkler de Madencilik", *Türkler*, C.VII. s. 411.
- TOGAN, A. Zeki Velidi (1955). "Reşideddin'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisadi ve Medeni Hayatına Ait Kayıtlar" *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. XV No: 1-4, s. 42.
- TOGAN, Z. Velidi, (1981). *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul:
- TURAN, Osman (1960). "Selçuk Türkiyesi ve Dünya Ticareti", *Türk Yurdu*, C. I, s. 4-10.
- TURAN, Osman (1993). *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul:
- TURAN, Osman (1997). "Keykâvus I", *İslam Ansiklopedisi*, C. VI. s. 631-642.
- TURAN, Osman (1997). "Kılıçarslan I", *İslam Ansiklopedisi*, C.VI S. 681-688.
- TURAN, Osman (1997). "Kılıçarslan II", *İslam Ansiklopedisi*, C.VI s.696-697.
- TURAN, Osman (1997). "Süleyman-şâh I", *İslam Ansiklopedisi*, C. XI, s. 209-210.
- TURAN, Osman (1997). "Süleyman-şâh II", *İslam Ansiklopedisi*, C.XI s.219-231.
- TURAN, Osman (1998). *Tarihî Akışı İçinde Din ve Medeniyet*, İstanbul:
- TURAN, Osman (2004). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul:
- TURAN, Osman (2014). *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TURAN, Osman (2015). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul:
- TURAN, Osman (1947). "Selçuk Devri Vakfiyeleri I, Şemseddin Altun- Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Belleten*, C. XI. S. XXXII, s. 215.
- TURAN, Osman (1948). "Selçuk Devri Vakfiyeleri III. Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, C. XXII, S. XXXV, s. 56-57. Ankara:
- TURAN, Osman (1953). "Selçuk Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak" 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, s. 544.
- TURAN, Sefalettin (1990). *Türkiye - İtalya İlişkileri I (Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine)*. İstanbul:
- URFALI Mateos (1962). *Vekayi-Nâmesi (952-11562) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*, (çev. Hrant D. Andreasyan, Notalar; Edouard Dulaurer, M. Halil Yinanç), Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- UYUMAZ, Emine (1997). *I. Alaeddin Keykubad Devri Selçuklu Tarihi (1220-1237)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UYUMAZ, Emine (2001). "Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad Dönemine (1220-1237) Bir Bakış", *Cogito*, Selçuklular, s.121-130.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı (2000). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- WITTEK, Paul (1944). *Menteşe Beyliği 13-15. Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, (çev. O. Saik Gökyay), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- WITTEK, Paul (1969). "Bizanslılardan Türklere Geçen Yer Adları", *Selçuk Araştırmaları Dergisi*, C. I, s. 205.
- YAKUBOVSKİY, A. (1992). *Altın Ordu ve Çöküşü*, (çev.Hasan Eren), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- YETKİN, Şerare (1993). "Çini", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. VIII. s. 330-331.
- YİNANÇ, M. Halil (1997). "Danişmendliler", *İslam Ansiklopedisi*, C. III, s. 468-479.
- YUVALLI, Abdülkadir (1994). "İlhanlıların Doğu Anadolu Politikası ve Doğu Anadolu Şehirlerinin Vergi Potansiyeli", *XI. T.T.K. Kongresi Bildirileri*, C. II, s. 583.
- YÜCEL, Yaşar (1991). *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, I, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.